

Пламен ПАРАШКЕВОВ (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“)

Plamen PARASHKEVOV (“St Cyril and St Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria)

СЪРБИЯ, КОСОВО, МАКЕДОНИЯ И АЛБАНСКАТА НАЦИОНАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ

SERBIA, KOSOVO, MACEDONIA AND ALBANIA’S NATIONAL IDENTITY

Despite the specifics of the political-geographical issues in the East European region, a unifying element can be found in them. They are driven by the desire to promote identity – ethnical, cultural, national. This is a fact that largely underlies the conflict potential, generated within this space. The presentation of its essence will not be complete enough, without analyzing the projection of the Albanian national identity on the contemporary political map of the Balkans.

Keywords: Serbia, Kosovo, Macedonia, „Greater Albania“, Albanian nationalism, national identity, iconographic images, territory, demographic situation, destabilization.

Въпреки спецификата на всеки от политико-географските проблеми на Балканите в тях може да бъде открит обединяващ елемент. Обусловени са от стремежа за утвърждаване на идентичност – етническа, културна, национална. Съжителстващи векове наред заедно, народите от тази част на света възприемат различието като своя иманентна същност. Същевременно поставяни много често в условия, възпрепятстващи собственото им развитие, за тях възможността за самоидентификация се превръща в екзистенциален въпрос. Геополитическите промени в света през 90-те години на миналия век те възприемат като уникален шанс за своето етнонационално утвърждаване, което виждат в границите на конкретна територия. Очертана в техните ментални представи на базата на изградените през годините иконографски образи, тя престава да бъде просто част от земната повърхност, а се превръща в сакрален обект. В условията на динамичната история на балканския географски кръстопът обаче често една и съща територия се припознава като свещена земя от различни регионални общности – обстоятелство, което до голяма степен стои в основата на конфликтния потенциал, генериран в рамките на това геопространство. Представянето на неговата същност няма да бъде достатъчно пълно без да бъде анализирана проекцията на албанската национална идентичност върху съвременната политическа карта на Балканите.

Нейните конкретни териториални измерения са зададени още през XIX в., когато стратегическите насоки на албанското национално движение полагат основите на идеята за „Велика Албания“. Бъдещата ѝ територия е ясно очертана в книгата на Сами Фрашери „Албания – каква е била, каква е и каква ще бъде“, публикувана през 1899 г. В нея авторът дава конкретните граници на бъдещата свободна Албания, която според него трябва да обхваща следните 15 санджака: Шкодра, Ипек, Призрен, Прищина, Скопие, Битоля, Дебър, Елбасан, Тирана, Берат, Корча, Костур, Янина, Аргирокастро, Превеза (Манчев 1995).

Балканските войни от 1912–1913 г. допълнително активират развитието на албанския национален въпрос. На картата на Европа се появява нова национална държава – Албания. Фактът, че повече от половината етнически албанци остават извън пределите на страната води до изостряне на албанско-славянските противоречия, особено след като територията на Косово влиза в състава на Сърбия. Областта се превръща в пример за това колко драматични могат да бъдат последиците, когато различни иконографски образи са обвързани с една и съща територия. От една страна, в представите на албанците това е люлката на тяхното национално възраждане през XIX в., център на албанското просвещение и борбата за обединение на всички населени с албанци земи – територия, в която делът на албанското население в средата на века превишава 50%. От друга, за сърбите Косово поле е символ на сръбското национално единство и борбата за независимост. Когато след 1912 г. областта става съставна част на Сърбия, двете национални иконографии влизат в остър сблъсък. Стремейки се да постигне единение на областта със своето етническо пространство, Сърбия започва да поощрява преселването на сърби от други райони – политика, която продължава и в рамките на новосъздаденото през 1918 г. Кралство на сърби, хървати и словенци (от 1929 г. – Югославия). Освен това между двете световни войни не се признава наличието на албанско малцинство в Южна Сърбия, албанците са лишени от възможността да получават образование на майчиния си език. Белградското правителство прави опити да промени и етническото съотношение в Косово чрез колонизация и изселване. Само през 20-те години са заселени 15 000 сръбски семейства, на които е дадена близо 200 000 ха обработваема земя (Бобев 1992). В отговор албанските националисти разгръщат партизанска война за присъединяване на Косово към Албания.

В годините на Втората световна война значителна част от територията на Югославия е окупирана от Германия и Италия. Това позволява мечтата за „Велика Албания“, да стане факт през 1941 г., когато към адриатическата държава са присъединени значителни части от Косово, една зона от Северозападна Македония, някои черногорски територии и областта Чамурия – взета от Гърция (Карастоянов 2007). В периода на окупацията албанските въоръжени формирования водят борба за изгонването на сърбите. След края на Втората световна война областта отново влиза в състава на Югославия. По конституцията от 1946 г. е образувана автономната област Косово и Метохия. С приетата през 1974 г. конституция автономните области получават права, които ги доближават до съюзните републики, албанският език става един от официалните, има възможност за създаването на албански средни и висши учебни заведения.

Косово се превръща отново в проблематична зона през 1986 г. с идването на власт на Слободан Милошевич, който издига като основно мото на своето управление лозунга за единна и силна Сърбия. През 1989 г. автономията на областта и северната провинция Войводина е драстично намалена след всеобщ референдум в Сърбия. В резултат на референдума е приета нова конституция, която значително ограничава правомощията на провинциите, като позволява на правителството в Сърбия да упражнява директен контрол върху много райони, които преди това са имали самоуправление. В частност, конституционните промени предоставят на сръбското правителство контро-

ла над полицията, съдебната система, икономиката, образованието и езиковата политика. След референдума в Косово е прекратено излъчването на държавните радио и телевизионни станции на албански език, започва уволняването на албанци от държавните структури. Като отговор зачестяват протестите и етническите стълкновения. Те са породени и от променената етническа картина. За 43 години албанското население се увеличава от 68,5% през 1948 г. на близо 87% през 1991 г. В същия период сърбите намаляват от 23,6% на около 9% (Карастоянов 2007). Реалност, която кара албанците в Косово да проведат през 1991 г. референдум за независимостта на покрайнината, в който участват близо 87% от гласоподавателите, като 99% от тях подкрепят нейната независимост. Поставено е началото на драматичен и продължителен процес на откъсване от Сърбия, довел до „хуманитарните“ въздушни бомбардировки, осъществени от НАТО в остатъчна Югославия през 1999 г. и последвалата едностранно прокламирана независимост на Косово (17 февруари 2008 г.). Съгласно приетата през същата година конституция областта е обявена за „независима и суверенна държава“ с форма на държавно устройство „парламентарна република“. В настоящия момент страната е призната от България и още 105 държави, от които 22 са страни-членки на ЕС. Означава ли това, че проблемът Косово е намерил своето решение?

Разглеждането на представените събития в контекста на великоалбанската идея, прокламирана още в края на XIX в., кара редица изследователи да изразят своя скептицизъм по този въпрос. Опасенията са, че в Албания за немалка част от обществото обединяването в една държава на всички населени с албанци райони на Балканите е проблем не само на историята. При това на косовските земи се отрежда ролята на своеобразен „албански Пиемонт“ (Искендеров 2012). Подобна нагласа сама по себе си е предпоставка за запазване на напрежението.

За това говори и сръбската позиция. Според конституцията на държавата парламентът на областта не разполага с необходимите за отделянето ѝ пълномощия, затова обявяването на независимостта е нелегитимно и Косово продължава да се смята за част от Сърбия като автономна област Косово и Метохия. Освен това на 28 юни 2008 г., в Северно Косово където има компактна сръбска общност, е сформирана Сръбска Скупщина на Косово и Метохия. Новият „парламент“, признат от Сърбия и Русия, представлява паралелна институция на властта в Косово. Северно Косово или Ибърски Колашин включва изцяло три северни общини в областта – Лепосавич, Звечан и Зубин-Поток, както и малка част от най-конфликтната община Косовска Митровица, и обхваща 11,1% от цялата територия на Косово. За разлика от другите сръбски анклавни Северно Косово има обща граница със Сърбия, което стимулира претенциите не само за автономията на тази територия, но и за присъединяването ѝ към Сърбия (Пономарьова 2012). Като ответна реакция може да се разглежда опитът на властите в Прищина през юли 2011 г. да поемат контрола над два контролно-пропускателни пункта на границата със Сърбия (Ярине и Брняк). Последвалите кръвопролитни сблъсъци отново фокусират вниманието на международната общност върху Косово. В резултат на усилията на ЕС да намери пресечна точка между сръбските и албанските интереси на 19 април 2013 г. бе подписано споразумение, което дава надежди за нормализиране

на отношенията между двете общности. Главна точка в споразумението е създаването на Асоциация на сръбските общини (албанците ще я наричат „асоциация“, а сърбите – „съюз“ на общините). Съюзът на сръбските общини в Косово ще има председател, заместник-председател и Съвет, както и право да избира регионален командир на полицията и местните командири в четирите населени със сърби общини в северно Косово, както и на юг, където по етнически състав сърбите са мнозинство. Освен това споразумението предвижда косовски Апелативен съд в Прищина, където в рамките на косовската съдебна система ще бъде създаден панел от косовски сръбски съдии, които ще се занимават с въпроси на общините със сръбско население. Отделение на прищинския Апелативен съд ще бъде открито и в северната (сръбска) част на Косовска Митровица.

От това дали подписаното споразумение ще се превърне в градивна основа за двустранните отношения между двете страни зависи и посоката, в която ще се развиват Западните Балкани през следващите години. На пръв поглед подобно заключение е твърде мащабно и генерализирано, но ние считаме, че то е основателно, тъй като от стабилността в Косово зависят редица етнотериториални въпроси в съседните държави. Ако конфликтният характер на сръбско-албанския диалог не бъде преодолян, това означава да се отвори път на сценария за разделянето на областта на сръбска и албанска част. Такъв развой на събитията ще провокира масовата миграция на косовските сърби, живеещи южно от река Ибър, и ще активира албанските претенции към намиращата се в Южна Сърбия Прешевска долина, където в трите местни общини (Буяновац, Медвежа и Прешево) живее смесено сръбско и албанско население. По данни от последното преброяване на населението в Сърбия на териториите на трите южносръбски общини живеят около 90 хил. души, като съотношението между сърби и албанци в тях е следното: в Прешево – 89% албанци и 9% сърби, в Буяновац – 55% албанци и 34% сърби и в Медвежа – 26% албанци и 67% сърби (Искендеров 2012).

Развитието на такъв сценарий означава дестабилизация и за Македония. Съществен фактор за това е нейната етническа нехомогенност. Основното малцинство – албанското, според преброяването от 2002 г. представлява 25,17% от населението на страната. Допълнително, след като са живели в една държава в продължение на близо осем десетилетия, албанците от двете страни на Шар планина трудно приемат разделянето, наложено им след 1991 г. Конфликтният потенциал на тази реалност не бива да се подценява. Както подчертава А. Дерменджиев (Дерменджиев 2010): „пасионарната същност на заплашващата да залее Балканите албанска „Мегали идея“ не е екстравагантна. Тя е действителност, чиито пулсации люлеят Скопие както земетресението от 1963 г., но чиито утихващи вълни отекват в целия балкански регион”.

Тук трябва да си припомним събитията на Балканите от 1999 г., когато войната между НАТО и Югославия за Косово се превърна в тласък за засилване на чувството за етническа солидарност между македонските и косовските албанци, довел до бунта в Република Македония през 2001 г. Същевременно е необходимо да направим и уточнението, че етническият аргумент играе главна роля при обосноваването на албанските териториални претенции, най-вече по отношение на Косово, където непосредствено преди войната от 1999 г., албанците са почти четири пети от населението на областта.

Ситуацията в Република Македония е доста по-различна – там албанците са приблизително една четвърт от общото население и са разпръснати върху разпокъсана територия под формата на дъга, която започва от Охридското езеро и стига до Куманово. За разлика от Косово, тази територия никога не е била отделна административна единица, а в някои общини на Република Македония албанците придобиват числено превъзходство едва в последните две десетилетия на XX в. Ако сепаратизмът е основна цел за косоварите, то за македонските албанци през 2001 г. тя по-скоро е промяна на характера на македонската държава (Димитров 2011).

Заради демографската картина в Македония албанците, които смятат, че освен всичко друго са и третирани като „втора класа-граждани” поради своята етническа и религиозна идентичност, издигат още с откъсването на страната от Югославия, претенцията да получат статут на държавнотворческа нация, т.е. равностоен с този на македонците. За тях получаването на подобен статут означава съвместно (заедно с македонците) вземане на всички основни решения на държавно и регионално ниво. То също така, означава пропорционално представяне на албанците във всички важни държавни институции и предоставяне на нови права, включително използване на албанския език на официални форуми, право да се издига албанското знаме на обществени места и разширяване на образованието на албански език (Бабуна 2004).

В крайна сметка ожесточените сражения през 2001 г., довели до смъртта на стотици хора, постигат основната албанска цел. Под натиска на НАТО и ЕС е подписано Охридското споразумение, което води до сериозни конституционни и политически реформи, утвърждаващи правата на албанското малцинство в Македония, въпреки че основното им искане за статут на “държавнотворна нация” не е прието. Новата македонска конституция, поставяща ударението върху гражданския характер на държавата, разрешава използването на албански език на местно ниво в общините, където албанците са поне 20% от населението. Тя предвижда пропорционално представителство на етническите малцинства в публичната администрация. Освен това им предоставя и повече права в Парламента.

Поставяйки обаче албанския бунт в Република Македония през 2001 г. в контекста на общата албанска експанзия на Балканите, логично е да се появи въпроса дали Охридският договор гарантира стабилността на страната? Изключено ли е при развитие на сценария за разделянето на Косово, да се повтори ескалацията на напрежение от 2001 г., този път с други искания – присъединяването към Прищина? Самият факт, че тези въпроси са твърде актуални днес показва деликатния характер на ситуацията в региона. Надеждите са, че нов албански бунт е малко вероятен. Появата на Косово като отделна държава на европейската политическа карта е реалност, продиктувана не от действията на Армията за освобождение на Косово, а от тези на САЩ и НАТО. След 2001 г. обаче политиката им ясно показва на македонските албанци, че Западът няма да подкрепи техни сепаратистки акции.

Същевременно недопускането на негативните сценарии за развитието на Западните Балкани ще зависи и от способността на ЕС да се изяви като влиятелен международен фактор, притежаващ потенциала да гарантира интегрираната трансформация

на региона в част от европейската общност. Това ще бъде главният тест за способността на ЕС успешно да прилага своята обща политика на сигурност при решаване на сложни международни проблеми. Обратното означава затварянето на района в едно дългосрочно гето, което генерира бедност, престъпност и несигурност, емигрантски вълни към Европа. Ефикасната стабилизация и интеграция на Западните Балкани ще образуват другата главна стъпка към успешно изпълнение на европейския модел за демокрация, развитие и глобализация в съседство с ядрото на европейската общност.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Бабуна 2004: Бабуна, А. Ислямът и албанската национална идентичност в посткомунистическата епоха. – <<http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-1-2004/8-islyamat-i-albanskata-natsionalna-identichnost-v-postkomunisticheskata-epoha>>

Бобев 1992: Бобев, Б. Развитие на албанския национален въпрос след Първата световна война. Проблемът Косово. – В: Национални проблеми на Балканите – история и съвременност. София.

Дерменджиев 2010: Дерменджиев, А. Теоретико-методологични аспекти на обществената география. Велико Търново.

Димитров 2011: Димитров, П. Двадесет години македонска независимост: от национална държава към мека форма на консенсуална демокрация. – <<http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-5-2011/1153-dvadeset-godini-makedonska-nezavisimost-ot-nacionalna-dyrjava-kum-mecka-forma-na-konsensualna-demokraciq>>

Искендеров 2012: Искендеров, П. Възможно ли е ново прекрояване на границите в Западните Балкани? – <<http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-2-2012/1236>>

Карастоянов 2007: Карастоянов, Ст. Косово – геополитически анализ. София.

Манчев 1995: Манчев, Кр. Националният въпрос на Балканите. София.

Пономарьова 2012: Пономарьова, Е. Възли и модели на етнополитическите конфликти в Западните Балкани. – <<http://geopolitica.eu/spisanie-geopolitika-broi-4-2012/1289-vyzli-i-modeli-na-etnopoliticheskite-konflikti-v-zapadnite-balkani>>.